

STATISTICKÁ ANALÝZA DOPADŮ VSTUPU ČR DO EU NA VÝVOJ SPOTŘEBY POTRAVIN

STATISTICAL ANALYSIS OF ENTRY IMPACTS THE CZECH REPUBLIC TO THE EU ON THE DEVELOPMENT OF FOOD CONSUMPTION

Radka Procházková

Anotace:

Dostatek potravin a rozsah jejich spotřeby v celkovém objemu i v přepočtu na hlavu v kterémkoliv státě je jedním z hlavních ukazatelů životní úrovně. Cílem příspěvku je zhodnotit vliv vstupu ČR do EU na změnu v příjmech domácností, spotřebitelských cenách a spotřebě potravin.

Klíčová slova:

Spotřeba potravin, příjmy domácností, spotřebitelské ceny, globalizace.

Abstract:

Sufficient food and food consumption calculated per capita is one of the main living standard indicators in any country. The purpose of this paper is to evaluate impact of entry the CR to the EU on a change of households receipts, consumer prices and food consumption.

Key words:

Food consumption, households receipts, consumer prices, globalization.

ÚVOD

Základním úkolem zemědělské výroby je zabezpečení výživy obyvatelstva, tedy jeho potřeby výživy. K tomuto účelu slouží převažující část zemědělské produkce. S produkční funkcí zemědělství úzce souvisí výživa obyvatelstva. Systém výživy obyvatelstva, založený na této skutečnosti je komplexem ekonomických jevů (zemědělská výroba, potravinářský průmysl, trh s potravinami, spotřeba potravin) s centrálním prvkem - potřebou výživy.

Potřeba výživy je velmi závažnou společenskou a ekonomickou otázkou, protože spolurozhoduje o zdravotním stavu obyvatelstva a o reprodukci pracovní síly, jak jednotlivce, tak celého pracovního potenciálu společnosti v každodenním i dlouhodobém pohledu. Ve světě je význam výživy v tomto pojetí uznáván, což se mimo jiné projevuje i potřebou formulace výživové a potravinové politiky.

Údaje o vývoji spotřeby základních potravin jsou koncentrovaným odrazem řady faktorů, z nichž některé dlouhodobě, jiné v krátkodobých cyklech ovlivňují spotřební chování obyvatelstva.

CÍL A METODY

Posuzování ekonomických a s nimi souvisejících sociálních jevů a procesů je v současné době nemyslitelné bez zvažování jejich velikosti a významu jejich změn. Přitom jsme často na jedné straně svědky téměř nekritického přijímání jakýchkoliv číselných charakteristik (vyplývajících např. z různých amatérských anket), na druhé straně pak zase odmítání objektivnosti i tzv. úředních statistických informací, jež jsou výsledkem

profesionální činnosti státní statistické služby. Ke statistické analýze byla použita sekundární data poskytovaná ČSÚ.

Mezi základní faktory ovlivňující spotřebu patří vývoj spotřebitelských cen a příjmů, tedy koupěschopná poptávka obyvatelstva. A právě vývoj těchto ukazatelů za první rok našeho členství v EU a následně také vývoj spotřeby potravin je předmětem prezentované statistické analýzy.

Vývoj příjmů českých domácností

V roce 2004 se proti roku 2003 zvýšily čisté peněžní příjmy českých domácností o více než 4 % (meziroční růst v letech 2003/02 byl vyšší a činil 5,3 %). Přitom nejvíce rostly příjmy domácností zemědělců (o více než 7 %) a domácností samostatně činných (o více než 5 %), naopak nejméně se zvýšily příjmy domácností důchodců (přibližně o 2 %). Přes zvýšení příjmů v domácnostech zemědělců (jejich nejvyšší růst nastal ve druhém čtvrtletí roku 2004 proti stejnému období roku 2003) představují příjmy této skupiny jen 90 % příjmů průměrné zpravidajské domácnosti. Ve srovnání s rokem 2003, kdy stejný ukazatel dospěl k 87 %, se příjmová disparita o 3 procentní body (p. b.) snížila. Rovněž čistá peněžní vydání českých domácností meziročně stoupla (o více než 3 %), k nejvyššímu zvýšení výdajů došlo v domácnostech zemědělců a samostatně činných (přibližně o 5 %). Čisté peněžní příjmy rostly tedy ve všech typech domácností (s výjimkou domácností důchodců) rychleji než čisté peněžní výdaje.

Podíl výdajů za potraviny, nápoje a tabák na celkových vydáních domácností se přitom v ČR dlouhodobě snižuje, přesto tento ukazatel zatím zdaleka nedosahuje úrovně zemí EU 15.

Vývoj spotřebitelských cen

Po vstupu naší republiky do EU došlo k odstranění cel v rámci EU 25 a pro výrobce, zpracovatele i obchodníky se naskytla příležitost relativně jednodušeji realizovat dovozy a vývozy zemědělských surovin a potravinářských výrobků. Naopak ve vztahu ke třetím zemím začala být uplatňována většinou vyšší cla. Obavy ze skokového růstu cen potravin, vyvolané právě v souvislosti se změnami celních sazeb, se po přistoupení ČR do EU však nenaplnily.

Po dvouletém poklesu došlo v roce 2004 ke zvýšení spotřebitelských cen potravin a nealkoholických nápojů o 3,4 %, což představuje o 0,6 p. b. dynamičtější růst, než činil celkový nárůst cen zboží a služeb. Ve většině nových členských zemích EU byl vzestup cen této skupiny progresivnější.

Do úrovně spotřebitelských cen převážné části potravin se promítl mj. meziroční přírůstek cen zemědělských výrobců (8,1 %) i cen zpracovatelů (5,4 %), které jsou po vstupu do EU významněji ovlivňovány cenovým vývojem na jednotném trhu. Zvýšení spotřebitelských cen potravinářského zboží bylo však nižší než zvýšení u cen zemědělských výrobců a cen zpracovatelů.

Ceny masa a masných výrobků vzrostly v roce 2004 meziročně o 2,8 %, z toho cena vepřového výsekového masa se zvýšila o 6 % a hovězího výsekového masa o 3,8 % (zejména v důsledku růstu CZV i CPV). Spotřebitelské ceny drůbeže klesaly po většinu roku 2004 především vlivem zvýšené tuzemské nabídky i značných dovozů levnějších kuřat, přesto meziročně vzrostly o 3,7 %. Příčinou tohoto vývoje byla skutečnost, že ve 2. polovině roku 2003 ceny drůbeže výrazně stouply a ke snižování cen docházelo z poměrně vysoké cenové úrovně. Spotřebitelské ceny ryb a rybích výrobků vykazovaly snížení o 2,1 %.

Meziroční cenový index skupiny mléko, mléčné výrobky, vejce se v roce 2004 zvýšil na 103,9. Do růstu spotřebitelských cen se promítl pokles nabídky mléka na domácím trhu, zvýšená poptávka po mléčné surovině u tuzemských i zahraničních zpracovatelů, vysoké ceny mlékárenských výrobků na zahraničních trzích a z části i růst nákladů. Spotřebitelská cena

konzumního mléka se zvýšila o 4,4 %, ceny sýrů v průměru o 4,1 %, ceny ostatních mléčných výrobků i konzervovaného a sušeného mléka rostly pomaleji (růst o 1,6 %, resp. o 2,4 %). Přestože spotřebitelské ceny vajec v průběhu roku 2004 klesaly (důsledek výrazného nárůstu dovozu za nízké ceny), vlivem prudkého růstu ve 2. pololetí roku 2003 meziročně vzrostly o 13,1 %.

K nárůstu spotřebitelských cen došlo u olejů a tuků v průměru o 4,1 %. Přitom ceny živočišných tuků se zvýšily (máslo o 11,4 %, sádlo o 3,8 %), ceny rostlinných tuků prakticky stagnovaly (index 100,4) a ceny jedlých olejů se zanedbatelně snížily (o 0,7 %).

Ceny pekárenských výrobků a obilovin stouply celkem o 10,6 %, nejprogresivněji ze sledovaných potravinových skupin. V meziročním porovnání rostly nejrychleji ceny běžného pečiva (o 25,3 %). Cenové přírůstky chleba, jemného pečiva a pšeničné mouky se pohybovaly v rozmezí 9 - 10 %, ceny trvanlivého pečiva se podobně jako ceny těstovin zvýšily pouze mírně (o 2,1 %, resp. o 3,4 %). Cenový „boom“ u rýže, očekávaný v souvislosti se vstupem do EU, se nepotvrdil; spotřebitelská cena rýže (i přes značný růst celní ochrany) meziročně vzrostla o 3,1 %.

Úhrnný nárůst cen skupiny cukr a výrobky z cukru v roce 2004 meziročně představoval 5,3 %. Zvýšení spotřebitelských cen cukru o 23 % bylo dáno vyšší institucionální cenou na jednotném trhu EU u cukrové řepy a cukru. Navzdory navýšení cen cukru se ceny čokoládových cukrovinek zvýšily o pouhých 0,6 %, ceny nečokoládových cukrovinek dokonce o 0,7 % klesly. Významnější růst zaznamenaly pouze cukrářské výrobky (o 5 %).

Mírný růst cenové úrovně (o 2,5 %) byl v roce 2004 charakteristický pro ovoce a ovocné výrobky. Cenové zvýšení u ovoce mírného pásma a jižního ovoce bylo zanedbatelné (o 0,7 %, resp. o 1 %). Cenová hladina ovocných výrobků zůstala stejná jako v předcházejícím roce, ceny suchých plodů naopak v souvislosti s razantním zvýšením dovozních cen stouply téměř o 22 %.

Na snížení cen zeleniny a zeleninových výrobků se podílel pokles cen čerstvé zeleniny o 7,7 %, vyvolaný přetlakem nabídky nad poptávkou na tuzemském, ale současně také na jednotném trhu EU, a dovozy levné zeleniny. Redukce cen zeleninových výrobků stejně jako mražené zeleniny byla méně razantní. Spotřebitelské ceny brambor nezaznamenaly v roce 2004 meziročně podstatné změny (pokles o 0,8 %).

Vývoj spotřeby potravin

Celková spotřeba potravin vyjádřená ve s. c. se v roce 2004 v porovnání s rokem 2003 prakticky nezměnila. Podle kvalifikovaného odhadu vzrostla spotřeba potravin rostlinného původu o necelá 2 % a zhruba stejně klesla spotřeba potravin živočišného původu.

Při srovnání meziročního objemu spotřeby (v kg/obyv./rok) ve čtvrtletích roku 2004 (odhad) s rokem 2003 nebyly zaznamenány výrazné rozdíly ve spotřebě jednotlivých potravin. Ke znatelnému zvýšení objemu spotřeby ve druhém až čtvrtém čtvrtletí roku 2004 (po vstupu ČR do EU) došlo u cukru (proti roku 2003 přibližně o 12 až 22 %), k mírnému růstu u čerstvého ovoce, zeleniny, drůbeže a sýrů. Naopak k výraznějšímu snížení spotřeby ve stejném období došlo u jižního ovoce (přibližně o 5 %), k mírnému snižování docházelo rovněž u hovězího masa, vepřového masa a konzumního mléka.

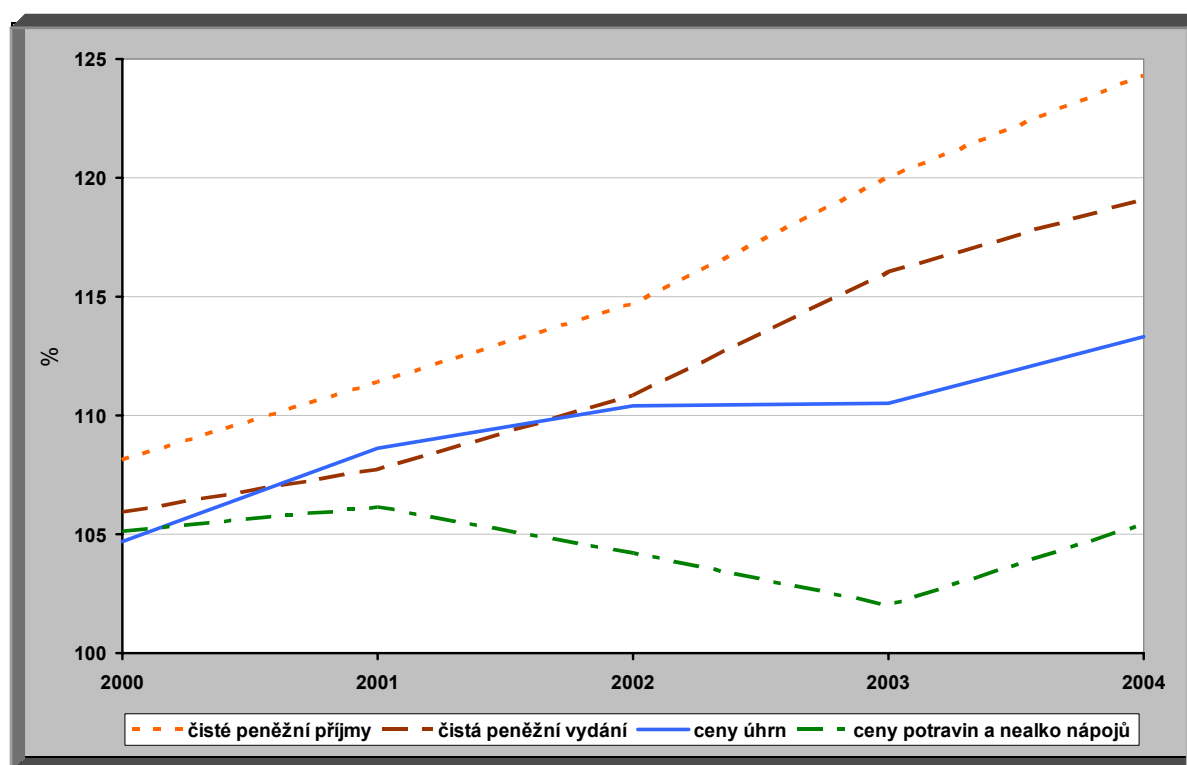
Celkově se v roce 2004 nepodstatně snížila celková spotřeba masa, ke znatelnému snížení došlo u masa hovězího. Na druhé straně se zvýšila spotřeba drůbeže. Meziročně vzrostla spotřeba mléka a mléčných výrobků (o 3 %), především přírodních sýrů, dále tvarohů a mléčných konzerv. Naopak ke snížení spotřeby došlo u ostatních mléčných výrobků (zejména jogurtů) a konzumního mléka. Rovněž se zvýšila spotřeba cukru, kde zřejmě došlo k předzásobením obyvatelstva ovlivněného očekáváním výrazného zvýšení cen po vstupu do EU. Také spotřeba ovoce mírného pásma, jižního ovoce a zeleniny se zvýšila. Naopak se

snížila spotřeba vajec, výrobků z obilovin a brambor. U potravinové skupiny tuky došlo k mírnému zvýšení spotřeby másla i rostlinných jedlých tuků a olejů a ke stagnaci spotřeby sádla.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Lze shrnout, že čisté peněžní příjmy domácností se v roce 2004 zvyšovaly rychleji, než rostly spotřebitelské ceny zboží a služeb. Čisté peněžní výdaje domácností se zvýšily jen mírně nad úroveň růstu cen úhrnem. Vzhledem k tomu, že ceny potravin a nealkoholických nápojů rostly po delší době dynamičtěji než ceny za zboží a služby, je zřejmé, že spotřebitelé zaměřili poptávku na výrobky v obecně nižších cenových polohách, což jsou převážně výrobky rostlinného původu. To dokládá trend vývoje spotřeby, kdy došlo ke snížení spotřeby výrobků živočišných a zvýšení spotřeby potravin rostlinného původu. Tento trend se však projevuje již po delší období a není jednoznačně způsoben jen vývojem cen. Významnou roli při poptávce po jednotlivých druzích potravin sehrává rovněž změna stravovacích zvyklostí podporovaná zdravotní osvětou a reklamou. Rozhodně jednoznačně neplatí, že zvýšení cen vede ke snížení spotřeby a naopak. Tuto hypotézu dokumentuje i často protichůdný vývoj ceny a spotřeby. Jako příklad lze uvést vývoj spotřeby a cen u mléka a mléčných výrobků (zejména sýrů) a drůbeže, případně i ovoce. Spotřeba těchto výrobků se zvýšila, přestože se zvýšila i jejich cena.

Graf č. 1: Vývoj příjmů, vydání a spotřebitelských cen (rok 1999=100 %)

Zdroj: VUZE

Svobodná volba spotřebitele však za jistých okolností přestává být zcela svobodnou. Značně se totiž měnila situace v konkurenceschopnosti mezi našimi a zahraničními výrobky. Ve větší míře se vytvářejí obchodní sítě činné ve velkoobchodě i maloobchodě. Nyní se již nejedná o klasickou volbu spotřebitele v otevřené nabídce. Podstata spočívá v tom, zda je příslušný výrobek zařazen do nabídky velkých obchodních řetězců nebo není. Konkrétní poptávka spotřebitelů, kteří preferují domácí výrobky, není tak důležitá. Spotřebitelé již

nerozlišují zahraniční výrobky vyráběné ze zahraniční suroviny, licenční výrobky vyráběné u nás a české výrobky, od výrobků sice vyrobených v ČR, ale s převažujícím dovozním polotovarem. Český trh se internacionalizoval. Přesto jsou preference našich a zahraničních výrobků spotřebiteli důležité. Mimo obchodní sítě zatím zůstává stále prostor a poptávka spotřebitele výběr výrobků silně ovlivňuje nadále. Není však již jediným faktorem úspěšnosti potravinářské výroby.

ZÁVĚR

Při analýze cenového vývoje je třeba vzít v úvahu, že spotřebitelská cena potravin je výsledkem působení mnoha faktorů. Vedle úrovně cen zemědělských výrobců a zpracovatelů je cena potravin podstatně více ovlivněna vývojem cen nepotravinářského zboží a služeb, vývojem kupní síly obyvatelstva, dále pohybem cen na světovém a domácím komoditním trhu surovin i výrobků, úrovní dovozních cen, vývojem směnného kurzu a v neposlední řadě obchodní politikou a ostrou konkurencí nadnárodních řetězců. Zejména posledně jmenovaný faktor začíná hrát čím dál větší úlohu při usměrňování cenového vývoje potravinářského zboží. Důsledky takto uplatňované obchodní politiky se na českém trhu potravin projevovaly již řadu let před vstupem ČR do EU. Meziročně, tj. se vstupem do EU, proto nedošlo ke skokovým pohybům spotřebitelských cen potravin.

Přístup ČR na jednotný trh EU proto neměl zatím na vývoj objemu spotřeby ani na vývoj spotřebitelských cen výrazný vliv. Vzhledem k dynamickým změnám na vnitřním trhu po roce 1995 došlo k expanzi nabídky a výraznému rozšíření sortimentu, v jehož rámci nabídka převyšuje poptávku. Obchodní řetězce v rámci boje o spotřebitele jsou tlačeny ke snižování cen. Nabídka potravin v ČR již delší období v podstatě odpovídá nabídce v zemích EU 15. Poptávka a spotřeba potravin se těmito změnám v podstatě přizpůsobila ještě před vstupem ČR do EU.

LITERATURA

Ladýřová, R.: Průzkum a analýza výživové situace v ČR a ve vybraných zemích světa, Disertační práce, PEF ČZU, Praha 1998.

Štiková, O., Sekalová, H., Mrháková, I.: Vliv změny cen na spotřebu potravin, Výzkumná studie č. 82, ISBN 80 - 86671 - 31-3, VÚZE, Praha 2006.

Štiková, O., Mrháková I.: Vliv vstupu ČR do EU na spotřebu potravin, Výživa a potraviny, č. 60, str. 153 -155, ISSN 1211 – 846X, 2005.

Kontaktní adresa

Ing. Radka Procházková, Ph.D., Katedra statistiky, Provozněekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbát, ČR, tel.: +420-224 38 23 92, email: prochazkova@pef.czu.cz.